

Teze dizertační práce:

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta

Ústav českých dějin, Historické vědy – české dějiny

Václav Smyčka

Historická imaginace pozdního osvícenství

The Historical Imagination of Late Enlightenment

Vedoucí práce: Mgr. Kamil Činátl, Ph.D.

Rok zadání práce: 2013/2014, rok odevzdání práce: 2015/2016

V poslední třetině 18. století se ve střední Evropě výrazně proměnil způsob, jakým společnost komunikuje. Na rozdíl od rozšíření knihtisku na sklonku 15. století či fotografie v polovině 19. století se však nejednalo v tomto případě o objevení dosud neznámých technických prostředků, nástup nového média, ale o revoluci ve fungování již dobře známého média – tištěného písma. V poslední třetině století se stalo z tištěného slova globalizované zboží, jež mohly od této chvíle konzumovat široké vrstvy (městské) společnosti (15 – 25% obyvatelstva). Odhaduje se, že jen mezi lety 1770 a 1790 stoupl počet každoročně vydávaných knižních novinek na střeoevropských trzích z osmnácti set na tři a půl tisíce a do roku 1800 dokonce překročil hranici čtyř tisíc (Raabe 1984: 30). Podstatný podíl na tomto vývoji měla, jak dokládají dobové analýzy knižních trhů (Gatterer 1772: 277–301), produkce dějepisná.

Postupný růst knižních trhů vedl nejdříve ke vzniku kumulativního pojetí vědění, pro něž byla příznačná snaha katalogizovat a uložit v pořádku garantovaném zdánlivě stabilním tištěným slovem veškeré dosavadní vědění, aby tak byl nadále zajištěn jeho další „růst“. Klíčovou roli zde získala rozsáhlá bio-bibliografická díla dějin vzdělanosti, jež se vyznačovala velkou mírou racionalizace a formalizace nejčastěji abecedně řazeného výkladu. Na těchto dílech, nesených ideou vytvoření jednotných a úplných dějin vzdělanosti českých zemí, která narůstala s pokračujícím rozvojem knižního trhu, dostupné literatury, knihovních katalogů atd. do stále větších a větších rozměrů, pracovali od počátku 70. let 18. století v Čechách především Mikuláš Adaukt Voigt, František Martin Pelcl, Joseph Bartsch a Leopold

Schwamberger, na Moravě pak Ludwig Zehnmark a Leopold Scherschchnik, přičemž se přidávali mnozí další autoři, jako Karel Rafael Ungar či Faustin Procházka, načež tento žánr u nás vyvrcholil v nesmírně obsáhlých projektech Johanna Petera Cerroniho, Franze Herrmanna z Herrmannsdorfu a Johanna Jakoba Czikanna. V kontextu přelomu 18. a 19. století však již tento historiografický žánr vzešlý z mediálního prostředí poloviny 18. století nemohl naplnit deklarované snahy o „úplnost“, začal se propadat do stále větší krize, jež se projevovala neschopností autorů dokončit a definitivně vydat své stále narůstající práce. Pro úsilí o reformu tohoto historiografického žánru jsou pak příznačné pokusy Franze Xavera Niemetschka, Matyáše Kaliny z Jäthensteinu či Jana Bohumíra Dlabáče po roce 1800, jež se pokusily transformovat tento žánr jednak do podoby bibliografie jako pouhé pomůcky či moderního lexikonu, jednak do podoby monograficky zaměřených biografií.

Ze stejné představy o kumulativním charakteru vědy vycházely též obdobně rozmáchlé chronologické agregáty politických dějin. Již dvojdielné, symetricky uspořádané dějiny dvou velkomoravských říší Mariana Ulmanna předznamenaly tyto striktně formálně členěné práce organizované po způsobu krystalu do prostorově členěného řádu. Obdobný přístup dále rozvinuly dějiny Moravy piaristů Františka Moravtze a Adolfa Pilaře a v poněkud umírněné formě mimořádně rozsáhlé práce Franze Pubitschky. Se stejným důrazem na prostorovou organizaci vědění se setkáme též v synoptických tabulkách, jimž se v českých zemích věnovali Joseph Anton Riegger, Aleš Pařízek a Wenzel Dinzenhofer, či synoptických přehledech historické látky Kaspara Royka.

Oba tyto žánry – dějiny vzdělanosti a chronologické agregáty – vycházely ze stejné mediální kultury, jež generuje jediný časový režim, v němž dobová společnost nahlížela na sebe samu. Nebývalou měrou matematizace a prostorového uspořádání dosáhly tyto dějiny vůbec největší abstraktizace historického času a přiblížily se samotným synoptickým tabulkám. Čas zde byl proměněn v otázku umístění dané události uvnitř krystalického řádu výkladu. Jedná se o přetrvávání mnemotechnických praktik v ekonomii knihtisku. V návaznosti na Aleidu Assmannovou lze tento čas označit jako čas imperiální, protiklad časovosti apokalyptické, která nadále přetrvávala u řady autorů a pro niž byla příznačná především práce Františka de Paula Švendy či lidová proroctví Sibyliných věštek a Slepého mládence. Čas impéria, otištěný v racionálním řádu chronologických dějin připomínajících strukturu krystalu, nepřipouští žádnou kvalitativní proměnu, a implikuje naopak stálost a trvání daného pořádku. Běh událostí i těch nejstarších dějin „dávnověku“ se v ničem neliší od dění nejbližší přítomnosti. Imperiální čas chronologických řad není schopen zachytit „jinakost“ minulého stejně jako

předpokládat proměnu společnosti a kultury v budoucnosti. Lineárně ubíhající čas chronologických dějin je časem v jádře statickým. Stojí tak v ostrém protikladu k přetrvávající apokalyptické imaginaci „naplněného času“, ztělesněné v modelu čtyř světových říší, stejně jako ke konfesionálnímu či jakémukoli jinému politickému partikularismu, který by potenciálně ohrožoval jeho stabilitu a nehnutost. Jakým způsobem se proměňovaly tyto odlišné časové režimy v průběhu druhé poloviny 18. a na počátku 19. století, lze kupříkladu ověřit na materiálu knižních kalendářů jako jednom z nejrozšířenějších médií této doby, v němž se mísily elitní diskurzy dobového dějepiscevtví s představami lidového prostředí.

S prudkým rozvojem knižních trhů od 80. let 18. století se však stávalo raně osvícenské paradigma dějin vzdělanosti a chronologických agregátů založených na imperiálním statickém čase stále nedosažitelnějším. Raně osvícenské historické paradigma se tím začalo dostávat do trvalé krize. Vznikla proto potřeba nových forem redukce nabyté mnohosti historického vědění, které by dokázaly opět ustanovit řád, tedy neustálou reorganizací a selekcí vědění skrze média komunikace dosáhnout co největší koherence komunikace o minulosti.

Od 80. let se proto v českých zemích stále více prosazují narativně organizované formy výkladu, jakými jsou Pelclovy a Monseho krátké syntézy českých a moravských dějin (*Kurzgefasste Geschichte Böhmens, Versuch einer kurzgefaßten politischen Landesgeschichte*), ještě přístupnější *Neue Kronik* Franze Xavera Hubera, a především velké množství elegantních, monograficky zaměřených děl koncentrujících se na úzeji vymezené dramatické momenty českých dějin, jako je především řada „husitských“ prací Johanna Heinricha Wolfa, Kaspara Royka a Augustina Zitteho. Nové narativní modely výkladu získávají popularitu na knižním trhu na úkor rozsáhlých „agregátů“ „nepragmatických“ kolegů, takže například poslední díl Dobnerovy edice Hájkovy kroniky zůstal pro nezáměr čtenářů pouze v rukopise. Měl-li napříště historik uspět, nemohl již psát pro své řádové představené či vysoce postaveného patrona, ale musel mít po celou dobu psaní na mysli modelového čtenáře, jímž byl anonymní zákazník kapitalizovaných knižních trhů. Čtenářská veřejnost masově distribuovaného vědění se stala neoddělitelnou součástí historikova uvažování o minulosti a pravidla tržní distribuce vědění pronikla skrze narativní instanci modelového čtenáře hluboko do nitra jeho psaní.

Zásadní roli v tomto vývoji hrál od konce 80. let 18. století vstup nových fikčních žánrů historické povídky a románu či románu gotického a rytířského na domácí knižní trhy. Od

přelomu 80. a 90. let 18. století vyrostl v populárně kulturních fikčních reprezentacích (zprvu importovaných ze zahraničí, od začátku 90. let 18. století ale již psaných stále více domácími spisovateli) dosavadnímu dějepisectví výrazný konkurent. Mělo-li akademické dějepisectví udržet krok s těmito novými formami zobrazování minulosti, muselo přijmout celou řadu jejich narativních prostředků. Bylo třeba si přivlastnit módy narativních zápletek, práci s fokalizací děje a s polyfonií perspektiv, které přinášely konkurenční fikční historické žánry, pokud chtěl historik promlouvat k žitému světu svých čtenářů. Mezi odbornou historiografií a historickou fikcí vznikl oboustranný vztah závislosti, vzájemné symbiózy a parazitismu. Historické romány využívaly odborné historiografie k vytvoření zdání své autenticity, imitovaly historiografický výklad, předstíraly pramenné zakotvení svých vyprávění a vepisovaly se do prázdných míst mezi právě vyšlé odborné práce uznávaných učenců, stejně jako naopak odborná historiografie těžila z pozornosti čtenářů, kterou k jejich tématu historická fikce poutala, přebírala její narativní postupy a práci s čtenářským očekáváním. Přestože od této doby bude mezi sebe historická faktografie a fikce klást na deklarativní úrovni vždy jednoznačnou hranici, ve skutečnosti zde bude docházet k neustálé spolupráci, bez níž by ani jedna z těchto moderních praxí psaní dějin nebyla možná.

Narativizaci historického vědění, které již není uspořádáno v krystalickém řádu topických struktur, ale je napínáno v elegantních obloucích dramatických zápletek, odráží též dobová pojednání o teorii a metodologii dějepisectví. Zatímco přednášky a „úvody“ do studia dějin Karla Heinricha Seibta či Karla Johanna Taubera z Taubenfurthu stále propagovaly bezprostředně morální poučení z jednotlivých historických událostí anekdotického charakteru, tedy to, co označil Cicero heslem *historia magistra vitae*, profesori světových a církevních dějin Johann Heinrich Wolf, Kaspar Royko, Ignaz Cornova a ještě více Karl Joachim Maria Bocklet a Franz Niklas Titze požadovali od historika, aby události vysvětloval a nacházel mezi nimi kauzální souvislosti. Kritika kumulativního pojetí historického vědění zde byla nejčastěji artikulována jako požadavek „pragmatických dějin“, avšak obsah tohoto mimořádně oblíbeného pojmu se výrazně proměňoval. I když v první polovině 18. století znamenalo pro historika být pragmatickým pouze tolik, že se neomezuje na holé výčty dat, ale tyto informace současně hodnotí jako morální či nemorální jednání (tedy to, co by stále odpovídalo Ciceronovu heslu *historia magistra vitae*), od poloviny století znamenalo být pragmatickým zavádět mezi jednotlivými daty kauzální vztahy, minulé události nejen popisovat a hodnotit, ale i vysvětlovat, nahlížet pod povrch událostí a hledat jejich skryté souvislosti, jež však nemají nic společného s transcendentální božskou mocí ani nejsou

spojeny s eschatologickým příběhem spásy či ztracení. Tímto způsobem získává historie v očích současníků vlastní „logiku“.

Aby historik odkryl tyto skryté souvislosti kauzálních řetězců, chápe se v reflexivní rovině filozofie dějin. Ta může buď na metarovině opakovat figuru narativních dějin, když vypráví velký příběh „dějin lidstva“, do něhož jako do rámcujícího mýtu zasazuje jednotlivé dějiny národů a společností, jak to činili Voltaire, Isaak Iselin či Johann Gottfried Herder, nebo se obrací spíše k reflexi těchto velkých vyprávění a ptá se po podmínkách historických syntetických soudů, jak to činil Immanuel Kant. V českém prostředí nalezneme jak příznivce prvního, tak i druhého přístupu, přičemž nejlépe oba přístupy zkombinoval Michael Wenzel Voigt, který vypracoval na Kantově základu v polovině 90. let 18. století vlastní filozofii dějin, jejímž základem je Kantova epistemologie (vztah apriorního rozvažování a empirické zkušenosti), již promítl na rousseauovský a iselinovský model růstu kognitivních schopností lidstva, čímž zavedl dialektický vztah mezi dějinným vývojem a kognitivními a reflexivními schopnostmi historika tento vývoj nahlížet, a tím se přiblížil perspektivě, kterou o několik let později rozpracoval Georg Wilhelm Friedrich Hegel.

V důsledku těchto proměn začalo od 90. let docházet k rozpadu dosavadního osvícenského paradigmatu hierarchie historických disciplín (politické dějiny – církevní dějiny – dějiny vzdělanosti) a k podřazení dějin vzdělanosti dějinám kulturním, respektive jejich postupnému nahrazování. Právě pojem kultury, který se v domácím dějepisectví začíná stále častěji objevovat od 80. let, a především v 90. letech 18. století, představuje nový nástroj, jímž společnost pozoruje sebe samu, a prostředek redukce narůstajícího vědění. Pojem kultury se proměnil v univerzální nástroj popisu historické a geografické plurality společenských forem a hodnot. Otevřenost tohoto pojmu umožnila vnímat v návaznosti na Herdera jednotlivé kulturní okruhy jako autonomní a bezprostředně neredukovatelné na společný invariantní základ. Princip srovnávání neredukovatelné mnohosti, který je tak v základu kulturních dějin, vedl k objevení nahodilosti kultury jako takové, a tedy i kultury vlastní.

Z kulturněhistorických prací tak vyplývá nový antropologický model, který myslí člověka jako „neurčenost“, jež je formována historicky rozvíjenou nahodilostí.

Můžeme tak chápat kulturu od této chvíle jako specifickou paměť sociálních systémů, která skrze selekci novým způsobem ustavuje koherenci minulých a budoucích komunikací. Jako prostředek popisu společnosti, který umožňuje lépe než ostatní dynamizovat představu společnosti o sobě samé, dovoluje pojem kultury jednak relativizovat stávající uznávané

hodnoty za účelem jejich dynamické proměny a přizpůsobení aktuálním potřebám, současně však může pro společnost na přechodu, v obdobích dramatických proměn, zajistit potřebnou stabilitu a korespondenci horizontů zkušenosti a očekávání. Kultura se tak může na jednu stranu stát nástrojem proklamace relativity uznávaných hodnot, na druhou stranu ale též esencialistických modelů moderních nacionalismů, kde kultura představuje prostředek selekce zkušenosti i projekčních plánů za účelem znovunabytí ztracené stability a koherence komunikace. Právě obě tyto funkce kultury jako nástroje popisu lze doložit na příkladech prací Marka Antona Gotsche, Josepha Veitha, Johanna Antona Rieggera a na úvahách Johanna Franze Herrmanna z Herrmannsdorfu.

Aby mohly narativní dějiny sklenout zápletku nad co největšími časovými a geografickými celky, a takto lépe temporalizovat představu společnosti o ní samé (tedy nově přenastavit selekci koherenci zkušenosti za účelem dosažení budoucích cílů), bylo zapotřebí vytvořit odpovídající aktanty vyprávění, přičemž se jako nejvhodnější „kvazi-postavy“ ukázaly etnické vazby části společnosti. Národní identity přitom nepředcházejí komunikaci – performativnímu „psaní dějin“, ale jsou v aktu vyprávění teprve konstruovány a rekonstruovány. Aby se mohl etnický základ stát „velkou postavou“ narativní syntézy, musel přestat být vymezován regionálně či příslušností ke Svatováclavské koruně, neboť obě vymezení byla příliš statická a neodpovídala kýženému dramatickému charakteru těchto postav, ale bylo jej třeba uchopit jako „temporalizovanou“ identitu. Takto temporalizovaný národ jako aktant vyprávění narativních syntéz se stal vítaným prostředkem redukce historické zkušenosti, kterou bylo možno podrobit selekci jediné zápletky, a naopak jeho promítnutí do dynamizovaných narativních dějin dodalo národní identitě, jež dosud tvořila pouze jednu z více alternativních identit, nebyvalou organistickou soudržnost. Mezi romantickou idejí národa a narativním dějepisectvím vznikl oboustranný vztah, z něhož těžil jak romantický nacionalismus, tak i romantické dějepisectví. Národ vepsaný do narativních syntéz romantického dějepisectví přestal být pouhou staticky vymezenou skupinou stavovských reprezentantů země, poddaných Koruny české či geograficky vymezeným obyvatelstvem, a proměnil se v transcendentující samostatnou entitu spojující život jednotlivce s historicky se rozvíjejícím řádem světa. Díky podílu na dějinném vývoji národa získával jedinec účast na celkovém „smyslu dějin“. Dějinný rozvoj či naopak úpadek národa tak představoval eschatologický úběžník života každého jedince.

Na tomto základě bylo možné vytvořit krátce po roce 1800 hned řadu narativních syntéz českých dějin, které mohly přidat takto rozsáhlou historickou látku selektujícímu kritériu

konkrétní zápletky, jež se danému autorovi jevila jako nejvhodnější k ustavení koherence zkušenosti a očekávané budoucnosti. Autoři, kteří jako František Antonín Pabst konfigurovali české dějiny v modu romantické zápletky, kladli důraz na polarizovaný protiklad cizího a vlastního, zla a dobra atd., přičemž očekávali, že v konečném střetu těchto sil (tím měly být konkrétně pro Pabsta napoleonské války) dojde k archetypálnímu „znovuvzkříšení“ národa. Jiní autoři, využívající komické zápletky, inscenovali české dějiny tak, aby tematizovali jejich afirmativní vztah k současnému uspořádání habsburské monarchie, přičemž tohoto výsledku dosahovali tak, že konflikty na úrovni mikrosvěta narativu zasazovali do nadřazené zápletky (např. civilizační mise Západu, otcovské ponaučení), jež měla na makroúrovni narativu vyrušit latentní konflikty a dovést všechny postavy k usmíření. Konečně poslední výrazná zápletky, v níž byly konfigurovány české dějiny na počátku 19. století, je zápletky tragická, která otevřela možnost tematizovat neredukovatelné protiklady uvnitř české společnosti, avšak neusilovala o jejich vyrušení, ale naopak hypertrofovala jejich střet jako jedinečný charakter a transcendentální zákon těchto dějin. Každý z těchto narativních modů tak představuje jednu z vizí českých národních dějin, které byly dále v průběhu 19. století rozpracovávány různými autory a směry českého dějepisectví. Každá z nich vedla k rozpracování svébytné fasety narativní identity, přičemž se všechny podílely na temporalizaci pohledu společnosti na sebe samu.

Kumulace, narace, filozofie dějin, pojem kultury a narativní identity tedy představují pět inovací osvětského dějepisectví, které se v domácím dějepisectví objevily mezi počátkem 70. let 18. století, kdy došlo k prudké akceleraci knižních trhů, a koncem druhého desetiletí 19. století, kdy se s nálezy *Rukopisů královédvorského* a *zelenohorského* a národní agitací začaly štěpit horizonty očekávání a zkušeností intelektuálních elit obou zemských etnik mimo jiné také kvůli vepisování národních identit do velkých vyprávění národních dějin, narativů pokroku a opoždění. Každá z těchto inovací představuje určitý způsob organizace historického vědění, zavádění selekce a rekurze v komunikaci společnosti o sobě samé. Každá z nich je odpovědí na narůstající komplexitu společnosti a potřebu její redukce. Každá z nich nastavuje určitý temporální režim, v němž společnost organizuje svoji komplexitu, přičemž všechny společně přispívají ke „zčasování“ představy o dějinách.

Dějepisectví, jak vyplývá z této analýzy, je tak možné chápat jako specifický druh komunikace, pomocí níž si společnost udržuje relativní konzistenci souhrnu svých intersubjektivně kódovaných zkušeností. Dějepisectví a svým způsobem i populárně kulturní reprezentace neustálým mediálně podmíněným tříděním a selekcí přezkušují, nově organizují

a přeorientovávají to, co Aleida Assmannová nazývá „úložnou pamětí“ (Speichergedächtnis), respektive konstituují na jejím základě „paměť funkční“ (Funktionsgedächtnis). Tím, že společnost prostřednictvím dějepisectví klade svým zkušenostem vždy nově aktualizované otázky, dává jim neustále nový tvar, to znamená, že je průběžně reorganizuje do podoby, aby odpovídaly zamýšleným cílům kladeným do budoucnosti. Dějepisectví přitom představuje pouze jednu oblast společenské komunikace vedle jiných (sociologie, antropologie...), specializující se oproti ostatním na zavádění / selekci sukcesivních vztahů uvnitř zkušenosti. Právě zavádění těchto sukcesivních vztahů skrze takovou komunikaci, jež je současně vždy i selekcí všech jiných potenciálně možných vztahů, určuje specifický temporální režim (Koselleckův Zeitregime) společnosti, který je vždy vztažen k optimalizaci zkušenosti ve vztahu k zamýšlenému jednání v budoucnosti. Pro historiografii to znamená, že způsob, technické a rétorické možnosti, jakými se historikové a spisovatelé (poslední třetiny 18. století) zmocňují dějin, bezprostředně určují také podobu toho, co v minulosti nacházejí a jak se jim tyto dějiny jeví. Dějiny jako epistemický objekt nelze oddělit od konkrétních kulturních technik provádějících nevyhnutelnou redukci mnohosti. Dějiny proto do jisté míry tvoří funkci svých aparátů v institucionálním, epistemickém a sociálním prostředí.

Ptáme-li se po proměně dějepisectví, jeho mediality a časového režimu, který implikuje, tedy po tom, co přesně způsobilo, že se změnilo vnímání historického času, že došlo k temporalizaci představy společnosti o sobě samé, k popsáním inovacím dějepisectví, není možné podat jednoznačnou odpověď, neboť zde nemáme co do činění s příomou kauzalitou, nemůžeme zde dělit událost na její příčiny a následky, určovat jednoznačné prvohybatele (jak by si přáli pragmatičtí historikové 80. a 90. let 18. století), neboť všechny tyto události vycházely z kruhu mnohačetně provázaných faktorů. Tuto kruhovou kauzalitu můžeme popsat jako vzájemné zrcadlení technických aparátů a institucí, které společnost užívá ke komunikaci o své minulosti (kapitalizované knižní trhy s diferencovanými literárními žánry, kritikou, čtenářskou veřejností...), jazykově založené rétoriky historické imaginace (kulturní vrstvení srozumitelných zápletek, mnemotechnických a narativních figur...) a konečně samotné diferenciaci společnosti, žitých identit, v nichž vnímáme sami sebe. Výsledkem tohoto kruhového zrcadlení je pak vždy konkrétní režim času, s nímž společnost v daném kontextu pracuje, přičemž nelze jednoznačně určit, zda k němu přispěla změna médií, rétoriky či proměn žitých identit, neboť se vždy jedná současně o proměnu všech těchto rovin.

Jedná se tedy o vzájemné zrcadlení, které je v mnohém podobné hermeneutickému kruhu, s nímž pracuje Paul Ricoeur. Společnosti vycházejí z prefigurované představy o časovosti

světa, konfigurují své prefigurované zkušenosti v aktu „psaní dějin“ jako celé sociální praxi a konečně tyto narativně konfigurované zkušenosti opět převádějí „čtením dějin“ do žitého světa a představy o vlastní narativní identitě. Všechny tyto operace přitom probíhají současně ve vzájemném zrcadlení, takže není možné určit jeden z těchto momentů jako nadřazený ostatním. Společnosti jako soubor komunikací o sobě samých, v nichž – dodejme – představuje dějepisectví pouze jednu funkcionálně specializovanou oblast komunikace, jsou autopoetické systémy, jež reprodukují samy sebe.

Představa korespondence by nás však neměla svést k pokušení identifikovat funkci dějepisectví s „historickým vědomím“, kde by „vědomí společnosti“ odpovídaly koncentrické kruhy „historického vědomí“ a „povědomí“. Ačkoli takový přístup nepředpokládá, že by „historické vědomí“ bylo identické s „historickou skutečností“, stále ještě je vnímá jako garanci trvání, dlouhodobě sedimentované vrstvy nezkalené identity, jakýsi hegelianismus bez vnitřního rozporu a příslibeného vykoupení. Autopoetický rozměr dějepisectví nemá nic společného s nerušeným trváním identity a jeho úkolem není sedimentace zkušeností, protože schopnosti zakládání korespondence mezi zkušeností a očekáváním dosahuje selekcí, nikoli trváním. Každá ze strategií organizace a přezkušování horizontu zkušeností znamená především spolehnutí se na komunikační prostředky, cizí aparáty, jež tuto selekci zajišťují. Zdánlivá kontinuita toho, co se označuje za „historické vědomí“ či „historickou tradici“, je jen výsledkem neustálé aktualizace, přezkušování, selekce a zapomnění. Tato jinakost je vepsána do nitra naší identity, neboť právě ta je prostředkem, jímž svou identitu značíme. Identita nepředchází tomuto značení, ale stejně jako temporální struktury je jejím výsledkem, respektive průvodním jevem. Je proto třeba zavrhnout pokušení vnímat „dějepisectví“ jako „zrcadlení vědomí“ společnosti, neboť, jak by řekl Luhmann: *„identity [...] jsou uprostřed času vždy přítomně konstruovány a reprodukovány, aby vytvářely na určitý čas časové vztahy [...]“*¹ Identity nepředcházejí komunikaci, ale naopak ona konstituuje je, a to včetně temporálních struktur, které využívá k organizaci vlastní complexity. Zájem o minulost včetně toho, který lze pozorovat na konci 18. a počátku 19. století, proto není návratem

¹ „Wenn dies das Formschema ist, mit dem erzeugt und reproduziert wird, was wir wissen, ist Zeit nicht nur thematisch, sondern viel tiefer greifend auch operativ in die Selbstbeschreibung der Gesellschaft und ihrer Welt eingebaut. Man kann dann daran eigentlich nicht mehr daran festhalten, dass Identitäten, seien es Objekte, seien es Subjekte, der Zeit vorgegeben sind. Vielmehr werden sie mitten in der Zeit und je gegenwärtig konstruiert und reproduziert, um für eine gewisse Zeit Zeitbindungen zu erzeugen, die zwischen den extrem verschiedenen Zeithorizonten Vergangenheit (Gedächtnis) und Zukunft (Oszillation in allen beobachtungsrelevanten Unterscheidungen) vermitteln.“ LUHMANN, Niklas: Die Gesellschaft der Gesellschaft. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1997, díl 2, s. 1015.

k pevným kořenům identity, jež by tomuto návratu předcházely. Cílem této práce je začlenit tuto jinakost do komunikace o nás samých.

Výběr z rukopisných pramenů:

CORNOVA, Ignatz: Des Herrn Prof. Ignatz Cornova Vorlesungen über die Universalgeschichte, Národní muzeum, sig. XVII F.2, svázané sešity I, II, III, IV.

SEIBT, Karl Heinrich: Von der Philosophie der Geschichte. Národní knihovna Praha, svázaný sešit, sig. XVI.B.44.

Katalogy posluchačů Karlo-Ferdinandovy univerzity, Filozofické fakulty; Archiv Karlovy univerzity, Catalogus Lit. B, I. č. 372, karton 120.

Korespondence Johann Franz Herrmann von Herrmannsdorf – Leopold Jan Šeršník, MZA, G 11, Františkovo muzeum 757.

Pozůstalost Josefa Valentina Zlobického, LA PNP, fond Josef Valentin Zlobický, č. fondu 2013.

Pozůstalost Johanna Petera Cerroniho ve fondu Cerroniho sbírka MZA, sig. G 12, Cerr, zvláště pak korespondence Johanna Franze Hermanna z Herrmannsdorf – Johann Peter Cerroni, MZA, G 12, Cerr. II, č. 83.

Österreichisches Staatsarchiv, Kabinettarchiv, fond Studienrevisionshofkommission (1772–1802), Nr. 251: Drei Schriftstücke betreffend ein Gesuch des Lehrers der Rhetorik am Prager Altstädter Gymnasium, Voigt.

Fond Matyáš Kalina z Jäthensteina, LA PNP, č. fondu 725.

Pozůstalost Johanna Franze Hermanna z Herrmannsdorfu LA PNP, fond Herrmann z Herrmannsdorfu, inv. č. 4/1829. Zde především Fragment předmluvy k českým kulturním dějinám, karton č. 2, p. č. 22; Poznámky k českým dějinám a knihovnám v Čechách, karton 22, p. č. 106; Fragment výpisků z Johanna Gottfrieda Herdera, karton č. 21, ale i ostatní kartony uchovávající Hermannův slovník učenců.

Fond Josef Bartsch, LA PNP, č. 44, Vorrede Johanna Franze Hermanna z Herrmannsdorfu.

VOIGT, Michael Wenzel: Über den Zweck der allgemeinen Weltgeschichte. Vědecká knihovna Olomouc, sig. M III 68.

Tištěné prameny, edice:

ALBRECHT, Johann Friedrich Ernst: Die Töchter Kroks, díl I, II. Hamburg: Hoffmann, 1792.

ALBRECHT, Johann Friedrich Ernst: Die Trümmer der Vergangenheit. Aus ihren Ruinen ans Licht gebracht. Hamburg: Hoffmann, 1796.

ALBRECHT, Johann Friedrich Ernst: Frau Susanna vom Bade. Kaiser Wenzels Retterin und Geliebte. Prag: Schönfeld-Meißnerische Buchhandlung, 1791.

ANONYM: Draschitzky mit dem stählernen Brust. Przemißls Ottokars II. König in Böhmen Feldherr. Aus böhmischen Urkunden. Prag: Calve, 1794.

ANONYM: Etwas über die Geschicht-Romane als ein Beytrag zum Aufsatz über die Ritterromane. In: Joseph Anton Riegger (Red.): Lieferungen von Böhmen für Böhmen. Prag: 1793.

ANONYM: Hans von Bleyleben oder der irrende Geist bey Töplitz. Prag: Karl Barth, 1797.

ANONYM: Jaroslay der Sternberger, erster Graf, oder die Hochzeit ohne Braut zu Karlstein. Geistergeschichte des 13ten Jahrhundert [sic!]. Prag und Wien: Franz Haas, 1800.

ANONYM: Neu gedruckter Garten-Kalender auf das Jahr 1777.

ANONYM: Neu verfertigter Wirtschafts-Kalender auf das Jahr 1799.

BALZER, Johann Georg: 87 Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrten. Praga: Schönfeld, 1782.

BARTOŠ, František Martin (ed.): Dopisy Josefa Dobrovského s Janem Petrem Cerronim, Praha 1948.

BOCKLET, Karl Joachim Maria: Einleitung in die Welt- und Völkergeschichte. Prag: Haase, 1804.

BOCKLET, Karl Joachim Maria: Verschiedene kleine Aufsätze philosophischen, historischen und politischen Inhalts. Gedanken über die Kultur. Linz: Feichtinger 1794.

CORNOVA, Ignatz: Briefe an einen kleinen Liebhaber der Vaterlandsgeschichte, díl. I. Prag: Calve, 1796.

CORNOVA, Ignatz: Jaroslav von Sternberg der Sieger der Tartarn. Prag: Calve, 1813.

CORNOVA, Ignatz: Unterhaltungen mit jungen Freunden der Vaterlandsgeschichte. Prag: Calve, 1. díl 1799, 2. díl 1800, 3. a 4. díl 1803.

CORNOVA, Ignatz: Vom Staate Böhmen, Bd. I. Prag: Calve, 1792.

DOBNER, Gelasius: Wenceslai Hagek a Liboczan, Annales Bohemorum, Pars I. seu prodromus. Prag: Franz Karl Unger, 1761.

EHEMANT, Franz Lothar: Etwas zur Kunsgeschichte Böhmens. In: DOBROVSKÝ, Josef: Böhmisches Litteratur auf das Jahr 1779. Prag: Mangold, 1/1779, s. 205 – 235, s. 203–235.

FEUERBACH, Anselm: Über den Stand der Natur. In: Apollo, 11/1794, November.

GATTERER, Johann Christoph: Allgemeine Übersicht der ganzen teutschen Litteratur in den letzten 3 Jahren. In: Týž (ed.): Historisches Journal, díl. 1., 1772, s. 266–301.

GATTERER, Johann Christoph: Von der Evidenz in der Geschichtskunde. In: Die allgemeine Welthistorie, die in England durch eine Gesellschaft der Gelehrten ausgefertigt worden. Halle: Alter Historie, 1767.

GOTSCH, Marc Anton: Allgemeine Ideen, Methodologie und Litteratur zum Studium der Weltgeschichte. Linz: Trattner, 1799.

GOTSCH, Marc Anton: Allgemeine Ideen, Methodologie und Litteratur zum Studium der Weltgeschichte. Linz: Trattner, 1799.

GOTSCH, Marc Anton: Allgemeine Ideen, Methodologie und Litteratur zum Studium der Weltgeschichte. Linz: Trattner, 1799.

GOTSCH, Marc Anton: Ideen über ein für Österreich bearbeitetes Werk: Geschichte der Cultur der Menschheit. Wien: Trattner, 1796.

GOTSCH, Marek Anton: Geschichte der Cultur der Menschheit. Wien: Doll, 1803.

GOTSCH, Marek Anton: Skizze eines Kulturgemäldes des Menschengeschlechts. Wien: Trattner, 1799.

HÁN, Jan Filip: Nový kalendář hospodářský a kancelářský na rok 1702.

HARTIG, Franz: Kurze historische Betrachtungen über die Aufnahme und den Verfall der Feldwirtschaft bey den verschiedenen Völkern. Prag: Schönfeld, 1786.

HELL, Maxmillian: Chronologisch genealogisch historisches Handbuch zum Behuf des Gedächtnisses. Wien: Albert Anton Pasowsky, 1796.

HERDER, Johann Gottfried: Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit. Karlsruhe: Bureau der deutschen Classiker, 1820.

HERRMANNSDORF, Johann Franz Herrmann von: Geschichte der Israeliten in Böhmen von den ältesten Zeiten bis zum Schlusse des Jahres 1813. Wien, Prag: Haase, 1819.

HIRSCHFELD, Christian Cajus Lorenz: Theorie der Gartenkunst, díl 3., Leipzig: Weidmanns Erben, 1780.

HUBER, Franz Xaver: Neue Kronik von Böhmen. Prag: Schönfeld, 1780.

ISELIN, Isaak: Geschichte der Menschheit. Karlsruhe: Schmieder, 1791.

KALINA Z JÄTHENSTEINA, Matyáš: Nachrichten über böhmische Schriftsteller und Gelehrte, deren Lebensbeschreibungen bisher nicht bearbeitet sind. Prag: Haase, 1818.

KANT, Immanuel: Studie k dějinám a politice. Praha: OIKOYMENH, 2013.

KRAMERIUS, Václav: Nový kalendář toleranční pro veškeren národ český na rok 1795.

LESSING, Gotthold Ephraim: Tři filosofická pojednání. Praha: Trigon, 2014.

MEHLER, Johann: Ursprüngliche chronologische Geschichte Böhmens. Prag: Johann Diensbach, 1806.

Výběr ze sekundární literatury:

ASSMANN, Aleida Assmann: Ist die Zeit aus den Fugen. Aufstieg und Fall des Zeitregimes der Moderne. München: Hanser Verlag, 2013.

ASSMANN, Aleida: Zeit und Tradition. Köln: Böhlau, 1999.

BLANKE, Horst Walter; RÜSEN, Jörn (ed.): Von der Aufklärung zum Historismus, Paderborn: Schöningh, 1991.

ČINÁTL, Kamil: Dějiny a vyprávění. Praha: Argo, 2011.

ESPOSITO, Elena: Soziales Vergessen, Formen und Medien des Gedächtnisses der Gesellschaft, Frankfurt am Main, 2002.

GRUNERT, Frank; VOLLHARDT, Friedrich: Historia literaria. Neuordnungen des Wissensim 17. und 18. Jahrhundert. Berlin: Akademie Verlag, 2007.

HAUBELT, Josef: České osvícenství. Praha: Rodiče, 2004.

HAVELKA, Miloš: Úvod do filozofie dějin: tradice, možnosti, koncepty. In: HOLZBACHOVÁ, Ivana (ed.): Filozofie dějin: problémy a perspektivy. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 29-69.

HLOBIL, Tomáš: Výuka dobrého vkusu jako státní zájem. Počátky pražské univerzitní estetiky ve středoevropských souvislostech 1763 – 1805. Praha: TOGGA, 2011.

HORSKÝ, Jan: Teorie a narace. Praha: Argo, 2015.

HORYNA, Břetislav: Dějiny rané romantiky. Praha: Vyšehrad, 2005.

HROCH, Miroslav (ed.): Literární a publicistické zdroje historického vědomí v 19. a 20. století. Praha: Karolinum, 1988.

HROCH, Miroslav: Na prahu národní existence. Praha: Mladá fronta, 1999.

KITTLER, Friedrich: Aufschreibesysteme 1800/1900, München: Fink, 1985.

KOSELLECK, Reinhart: Vergangene Zukunft. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2000.

KOSELLECK, Reinhart: Zeitschichten. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2003.

KRAUS, Arnošt: Německá literatura na půdě Československé republiky. Do roku 1848. In: Československá vlastivěda. Díl VII: Písemnictví. Praha 1934.

KUTNAR, František: Život a dílo Ignáce Cornovy. Český časopis historický 36, 1930, s. 327–350 a 491–519.

LUHMANN, Niklas: Die Gesellschaft der Gesellschaft, díl, I., II., Frankfurt am Main 1997.

LUHMANN, Niklas: Kultur als historischer Begriff, in: TÝŽ, Gesellschaftsstruktur und Semantik, díl IV., Frankfurt am Main, 1995.

LUHMANN, Niklas: Temporalisierung von Komplexität, zur Semantik neuzeitlicher Zeitbegriffe, in: týž, Gesellschaftsstruktur und Semantik, díl. I., Frankfurt am Main 1980, s. 235–300.

MADL, Claire: Statut a publikační strategie učenců v českých zemích v době osvícenství. In: BREŇ, Tomáš; JANÁČEK, Pavel (ed): O slušnou odměnu bude pečováno. Ekonomické souvislosti spisovatelské profese v české kultuře 19. a 20. století. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2009, s. 39–52.

MAUR, Eduard: Myšlenkový svět českých osvícenských historiků. In: TINKOVÁ, Daniela (ed.) Post tenebras spero lucem. Praha: Casablanca, 2008.

MAUR, Eduard: Pojetí národa v české osvícenské historiografii. Ignác Cornova a František Martin Pelcl. In: Zdeněk Hojda, Roman Prahel (ed.): Mezi časy... Kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800. Praha: Koniasch Latin Press, 1999, s. 134–146.

PETRBOK, Václav: Stýkání, nebo potýkání? Z dějin česko-německo-rakouských literárních vztahů od Bílé hory po napoleonské války. Praha: Triáda, 2012.

RAABE, Paul: Bücherlust und Lesefreuden. Beiträge zur Geschichte des Buchwesens im 18. und frühen 19. Jahrhundert. Stuttgart: Metzler Verlag, 1984.

RICOEUR, Paul: Čas a vyprávění I, II, III. Praha: OYKOIMENH, 2000, 2002, 2008.

STRAKOŠ, Jan: Počátky obrozenského historismu v pražských časopisech a Mikuláš Adaukt Voigt. Praha: Kuncíř, 1929.

ŠUSTA, Josef: Dějepisectví: Jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a v nové době. Praha: Historický klub, 1933.

WHITE, Hayden: Metahistorie. Brno: Host, 2011.